

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

Preddiplomski dvopredmetni studij

Hrvatski jezik i književnost i Engleski jezik i književnost

Saša Balić

Vanjska posvojnost u hrvatskom jeziku

Završni rad

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Polje: filologija

Grana: kroatistika

Mentor: izv. prof. dr.sc. Branko Kuna

Osijek, 2017.

S a d r Ź a j

1. Sažetak	3
2. Uvod: posvojnost kao izvanjezična i jezična kategorija	4
2.1. Određivanje kategorije posvojnosti kao kulturno-civilizacijske pojave	4
2.2. Raznolikost pristupa u određivanju posvojnosti u jezikoslovlju.....	6
2.3 Vrste posvojnosti	7
2.4 Načini izricanja posvojnosti u hrvatskom jeziku	9
3. Vanjska posvojnost.....	12
3.1. Izricanje vanjske posvojnosti u hrvatskom jeziku... ..	13
3.2. Vanjski posjednik u dativu.....	14
3.3. Izricanje vanjske posvojnosti u drugim jezicima	15
4. Zaključak	19
5. Literatura i izvori	20

1. Sažetak

U ovome se radu raspravlja o pojmu posvojnosti kao gramatičkoj kategoriji na teorijskom planu, o načinima njezina izražavanja te uporabi posvojnih kategorija u hrvatskom u usporedbi s drugim jezicima. U najširem smislu, posvojnost je odnos između posjednika (posesora) i posjedovanoga (posesuma). Tri su osnovna načina njezina izricanja: atributna, predikatna i vanjska posvojnost. Od svih je načina tradicionalno u hrvatskoj gramatičkoj literaturi najopširnije opisana atributna posvojnost, a zatim i predikatna, dok se o vanjskoj posvojnosti piše u novije doba.

Ključne riječi : posvojnost, vanjska posvojnost, dativ, hrvatski jezik

2. Uvod: posvojnost kao izvanjezična i jezična kategorija

Prije negoli se prijeđe na prikaz vanjske posvojnosti, načinit će se pregled različitih određenja pojma posvojnosti. U povijesti jezikoslovlja posvojnost se ne može odrediti samo kao gramatička već je ona, s obzirom na iskustvo pojedinca i društvo kojem pripadamo, i izvanjezična kategorija. Pojam posvojnosti sastavnim je dijelom međuljudskih odnosa o kojima njezino određenje i ovisi te se može govoriti i fenomenu koji je kulturno-civilizacijski uvjetovan. U radu će biti riječi o razilaženjima u određivanju posvojnosti u jezikoslovlju te o načinima njezina izricanja u hrvatskom jeziku u usporedbi s drugim jezicima. Samo je žarište rado usmjereno na posebnu vrstu: vanjsku posvojnost s naglaskom na najprošireniji način njezina ostvaraja u hrvatskom jeziku – imenskim riječima u dativu, no bit će povučene i određene usporedbe s drugim jezicima: engleskim, njemačkim, francuskim i japanskim jezikom.

Padež koji se neizostavno vezuje uz fenomen vanjske posvojnosti jest dativ pa je znatan dio rada posvećen toj sintaktičkoj kategoriji. Navode se različiti nazivi te vrste dativa koje se koriste u izricanju vanjskih posvojnih konstrukcija, kao i razlozi zašto se dativ zamjenjuje nekim drugim sintaktičkim sredstvom.

2.1. Određivanje kategorije posvojnosti kao kulturno-civilizacijske pojave

Od samih početaka ljudskog društva postoji i pojam posvojnosti, no nije bio shvaćan na način na koji ga danas promatramo. Kuna (2012: 16) govori da posvojnost nalazi svoje mjesto u povijesti civilizacije, najvećim dijelom u filozofskim raspravama, zatim u psihološkim i društvenim analizama pa na koncu i u jezikoslovlju, što samo svjedoči u prilog tomu kako je posvojnost znatno širi pojam od puke gramatičke kategorije. Posvojnost se vezuje i uz posjedovanje, bilo ono materijalno ili apstraktno, s tim u vezi spomenimo i psihologa Ericha Fromma (2004: 46) koji navodi primjer s dvoje ljudi koji imaju svoje mišljenje i po svaku ga cijenu žele zadržati, odnosno ne mijenjati ga, jer bi promjena mišljenja značila gubitak posjedovanog kao da se odriču nekog svog dijela.

Istraživanje pojma posvojnosti usmjerava se i na njezinu primjenu u svakodnevnom govoru, a za određenjem pojma posezalo se i izvan granica jezikoslovlja. Da bi se moglo govoriti o posvojnosti, nužno je podrazumijevati dva elementa, koja Seiler (1983: 4–7) naziva posjednikom (*possessor*) te posjedovanim (*possessed* i sinonim *possesse*). Za taj odnos najbitnije je reći da je uzajaman i dvosmjernan jer jedan element ne može postojati bez drugog. Seiler (1983) govori i o problemu takvoga modela s obzirom na mnoštva drugih sličnih koncepata te zaključuje da je razlika između takvoga (binarnog) modela posvojnosti i ostalih binarnih koncepata sadržana u pojmu biokulturalnosti. Pod pojmom **biokulturalnosti** u najširem pogledu podrazumijeva se odnos između dijelova i cjeline jednog organizma, bio to odnos između čovjeka i njegova rođaka, prijatelja ili partnera pa i između samih dijelova njegova tijela. O važnosti posvojnosti u razvoju čovjeka svjedoče i istraživanja usmjerena na usvajanje te kategorije u ranoj fazi života djeteta, tako Lice/Radić spominju zaključke ruskoga znanstvenika:

„Ceytlin (1997) objašnjava da ruska djeca prolaze kroz nekoliko faza tijekom usvajanja posvojnih konstrukcija. Prvo se razvija razumijevanje roditeljskih pitanja, gdje u početku dijete reagira na posvojne konstrukcije neverbalno, a tek poslije postupno usvaja verbalne oblike. Kada se dijete počne koristiti odgovarajućim oblicima na svoj vlastit poticaj bez navođenja, prešlo je na sljedeći stupanj usvajanja. Najnapredniji je stupanj kada se dijete samo započne koristiti posvojnim pitanjima.“ (Lice/Radić 2004: 191)

Za ljude koji se ne bave jezikoslovljem, posvojnost je u tolikoj mjeri prirodna pojava da ju oni ne doživljavaju kao zaseban fenomen. Posvojnost, odnosno posjedovanje nečega, čini subjektov identitet, daje mu određene kvalitete, opisuje ga i samim time posvojnost se smatra nečim urođenim čovjeku, što ju svakako izdiže iznad puke gramatičke kategorije (Kuna 2012: 17).

Iako za posvojnost nema mjesta u općem jeziku niti rječnicima, pojmovi usko povezani s posvojnošću nalaze svoje mjesto i u govornom jeziku, a obrađeni su i u rječniku. Neki od njih su *posjed*, *posjedovanje*, *vlasništvo*, *svojina*, *pripadanje*, *pripadnost* i *posesivnost*. Dalje navedeno je da su *posjed(ovanje)* i *vlasništvo* sinonimi, ali razlika je između njih jasno određena pravnim i pojmovnim kontekstom pa u Rječniku hrvatskoga jezika (RHJ) *posjed* se među ostalim određuje i kao „stvarna vlast nad

stvari“³, a *vlasništvo* kao „potpuna i isključiva vlast nad stvari u granicama pravnoga poretka.“⁴ Razliku između *posjeda* i *vlasništva* dobro odražava sljedeći primjer:

(1) Do odlaska na odmor *posjed* lopte bio je ravnopravno raspoređen. “⁵

Iako je lopta bila u *posjedu* oba tima, to ne znači da je lopta u *vlasništvu* oba tima, već jednoga od njih ili sponzora jednoga od klubova. Navedeni primjer nam govori da se pojam *posjeda* ne odnosi nužno samo na ono što je materijalno i konkretno, već i na apstraktno. S obzirom na to da se pojam *posjeda* uopćeno odnosi upravo na materijalno i konkretno, Šarić (1993: 82) ističe da u hrvatskom jeziku postoji težnja da se za duhovna, apstraktna dobra koristi riječ *svojina*. U RHJ (1210) navedena je riječ *vlasništvo* uz naputak kako je nije dobro koristiti kao sinonim za *svojinu*.

2.2. Raznolikost pristupa u određivanju posvojnosti u jezikoslovlju

Problem različitih pristupa određivanju pojma posvojnosti započinjemo tvrdnjom Lice/Radić (2004: 188) da mnogi jezikoslovci posvojnost smatraju procesom, a ne kategorijom. Mazzitelli (2015) tvrdi da ipak većina jezikoslovaca posjedovanje smatra lingvističkom konstantom, koja je nepromjenjiva i sveprisutna, što znači da je u svakom jeziku očekivano da postoji način na koji bi se morfosintaktički ta pojava izrazila. Unatoč univerzalnosti pojave posvojnosti i njezine bitne uloge u svakodnevicu, problem njezina određivanja i dalje postoji. Clancy (2010: 121) pitanje posvojnosti naziva *thorny problem* – što znači da definiranje posvojnosti i danas izaziva priličnu glavobolju. Svu složenost tematiziranog pojma jezgrovito potvrđuje i sljedeće određenje: „ Posvojnost je univerzalna, nadjezična pojmovna kategorija koja se u različitim jezicima izriče različitim sredstvima. Jedna je od temeljnih pojmovnih kategorija, tj. općih pojmova koji uobličuju ljudsko iskustvo i u kojima se odražavaju osnovni zakoni mišljenja“ (Hudeček 2006: 10).

Kuna (2012: 22) zaključuje da se jezična sredstva kojima za izricanje posvojnosti treba dovesti u vezu s čovjekovom materijalnom i duhovnom djelatnošću te da unatoč

³ Rječnik hrvatskoga jezika (2000: 895).

⁴ Rječnik hrvatskoga jezika (2000: 1360).

⁵ <http://sportalo.hr/dracice-srusile-ratar-prvom-kolu-kupa-pred-300-gledatelja/>

mnoštvu načinu za izražavanje posvojnosti, različiti se odnosi mogu izražavati istim sredstvima uz određene nijanse u značenju izazvane pragmatički.

Kada se govori o posvojnosti, bitno naglasiti je da nema jedinstvenog određenja. Heine (1997: 85) tvrdi da postoji dvije vrste jedinica; one koje mogu biti odvojene od svog vlasnika i njih naziva **otuđivima**, dok su druga vrsta one jedinice koje su neodvojive te ih naziva **neotuđivima**. Neke od jedinica koje smatra neotuđivima pripadaju konceptualnim područjima kao što su rodbinski nazivi (*ujak, sestra, djed* - što znači da su oni neraskidivo, u „krvnoj“ vezi s posjednikom), zatim navodi dijelove tijela (*glava, ruka, noga*), slijede prostorni koncepti koji su u nekoj relaciji (*vrh, dno, unutrašnjost*), pod time se smatra primjerice vrh planine ili dno mora, što je neodvojivo zbog zakona fizike, dijelove drugih jedinica kao što su list ili korijen u odnosu na drvo, a to znači da su ti dijelovi inherentni i da ih drvo posjeduje samo po sebi. Također, u kategoriju konceptualnih područja neotuđivih jedinica ubrajaju se i mentalna te fizička stanja posjednika kao što su snaga, bijes, ili hrabrost – stanja koja su svojstvena svakom ljudskom biću.

Lyons (1968) također govori o otuđivoj i neotuđivoj posvojnosti na temelju posjedovanja. Ako neki predmet nije trajno povezan s posjednikom, tada je on otuđiv, primjerice kada je posjednik dobio od nekoga kakav predmet, naslijedio ga, kupio ili došao u njegov posjed bez svoje volje. U slučaju da je posjedovano nužno povezano s posjednikom, tada je taj odnos obilježen kao neotuđiv. Primjer takva odnosa bili bi izrazi: *Petrova majica* i *Petrov djed*, u kojemu majica predstavlja nešto što je otuđivo, dano ili dobiveno, a djed ono neotuđivo, na što posjednik ni na koji način nije mogao utjecati.

2.3. Vrste posvojnosti

Mazzitelli (2015: 21) u kontekstu semantičkog prostora posjedovanja prema Heineu (1997) navodi sedam vrsta posvojnosti :

1. **Fizička** posvojnost – posjednik i posjedovano su fizički povezani u određenom vremenskom razdoblju kao u sljedećem iskazu: „*I want to fill in this form, do you have a pen?*“⁶
2. **Privremena** posvojnost – posjednik se može odvojiti od posjedovanog na određeno vrijeme, ali ne polaže pravo nad njim: „*I have a car that I use to go the office, but it belongs to Judy.*“⁷
3. **Otuđiva stalna** posvojnost – posjedovano pripada posjedniku, njegovo je vlasništvo te polaže legalno pravo na posjedovano: „*Judy has a car and I use it all the time.*“⁸
4. **Neotuđiva** posvojnost – posjedovano je shvaćeno kao neodvojivo od posjednika: „*I have blue eyes.*“⁹
5. **Apstraktna** (zamišljena) posvojnost – posjedovano je koncept koji nije vidljiv ni opipljiv, poput bolesti ili neke emocije : „*He has no mercy.*“¹⁰
6. **Neživa neotuđiva** posvojnost – pojam posvojnosti koji se od neotuđive posvojnosti razlikuje po tome što je posjednik neživo, a posjednik i posjedovano shvaćaju se kao cjelina koja je neodvojiva: „*That tree has few branches.*“¹¹
7. **Neživa otuđiva** posvojnost – posjednik je neživo, ali je posjedovano odvojivo od posjednika : „*That tree has crows on it.*“¹²

Heineovu klasifikaciju posvojnosti može se pojednostaviti i svesti na sljedeća obilježja:

- 1) posjednik je živo biće;
- 2) posjedovano je materijalan predmet;
- 3) posjednik ima pravo koristiti se posjedovanim;
- 4) posjednik i posjedovano u prostornoj su blizini;
- 5) posvojnost nema pojmljivo vremensko određenje.

Pet navedenih svojstava ocrtavaju pojam vlasništva, koji Heine smatra prototipom za cijeli koncept posvojnosti. Sve ostale pojmove on razgraničava prema njihovoj mogućnosti da ispune jedno ili više navedenih svojstava. U prilog tomu Mazzitelli

⁶ Želim ispuniti ovaj obrazac, imaš li olovku? (preveo Saša Balić)

⁷ Imam automobil koji koristim za odlazak u ured, ali on pripada Judy. (prev. S. B.)

⁸ Judy ima automobil i ja ga koristim cijelo vrijeme. (prev. S. B.)

⁹ Ja imam plave oči. (prev. S. B.)

¹⁰ On nema milosti. (prev. S. B.)

¹¹ To drvo ima nekoliko grana. (prev. S. B.)

¹² To drvo ima vrane na sebi / Na tom drvetu nalaze se vrane. (prev. S. B.)

navodi nedostatke određenih kategorija posvojnosti; fizička posvojnost ne ispunjava peti uvjet njegove klasifikacije jer je posvojna veza ograničena referiranim vremenom; neotuđiva posvojnost ne ostvaruje treći uvjet Heineove klasifikacije jer ako je kontrola također shvaćena kao posjednikova mogućnost da prekine odnos, tada on ne može odvojiti svoj dio tijela od sebe kao ni prekinuti vezu s nekim rođakom. Apstraktna posvojnost ne ispunjava drugi uvjet što je samoobjašnjivo (posjedovano je materijalno u Heineovom drugom uvjetu), a posljednja dva pojma, neživa neotuđiva posvojnost i neživa otuđiva posvojnost ne mogu ispuniti prvi i treći uvjet jer jedino živa bića mogu vršiti kontrolu nad predmetima.

Mazzitelli (2015: 22) se poziva na Stassen (2009) koji izdvaja tri osnovna parametra¹³ prema kojima se Heineova paradigmatička svojstva mogu svesti na *vrijeme* (duljina odnosa), *prostor* (prostorna udaljenost između posjednika i posjedovanog) te *kontrolu* (dopuštenost/mogućnost posjednika da se koristi posjedovanim).

Stassen (2009) predlaže da se ta tri parametra koriste za opis semantike posvojnosti što je moguće šire. Dok u stvarnosti nudi samo dva pojma: *kontrolu* i *prostor*, iako ne izostavlja i izričitu referencu na *vrijeme* u opisu prototipnog pojma posvojnosti: „(...) a prototypical case of possession is characterized by the presence of two entities (the possessor and the possessee) such that a) the possessor and the possessee are in some relatively enduring locational relation, and b) the possessor exerts control over the possessee (and is therefore typically human)“ (Stassen 2009: 15).¹⁴

2. 4. Načini izricanja posvojnosti u hrvatskom jeziku

U hrvatskome jeziku tri su načina za izricanje posvojnosti: predikatna, atributna i vanjska posvojnost, o kojoj će se podrobnije u posebnom odlomku.

Atributna posvojnost prepoznaje se na temelju kontaktnog položaja posjedovanog i posjednika unutar imenske skupine. Vrlo je čest način za izricanje posvojnosti u mnogim

¹³ Stassen te parametre također naziva „osnovnim sastojcima“ bilo kojeg pojma posvojnosti pa tako i bilo kojeg slučaja posjedovanja.

¹⁴ „(...) prototipni slučaj posjedovanja okarakteriziran je prisustvom dva entiteta (posjednika i posjedovanog) i to na način da a) posjednik i posjedovano su u nekoj relativno trajnoj prostornoj vezi, i b) posjednik vrši kontrolu nad posjedovanim (samim time je živo biće). (prev. S. B.)

jezicima pa tako i u hrvatskome. Morfološki gledano posjednik može biti ostvaren kao posvojni pridjev, posvojna zamjenica, posvojni genitiv ili prijedložno-padežni izraz *Perina knjiga, njegov otac, glava lisice, jedinica u majke*. Bitno je primijetiti da posjednik ima atributnu ulogu u odnosu na posjedovano.

Posvojni su pridjevi morfološki obilježene riječi te se u slavenskim jezicima tvore sufiksima *-ov/-ev, -in* te sufiks *-ji* u slučaju generičke posvojnosti. Posvojne pridjeve treba promatrati na temelju uloge u rečeničnom ustrojstvu: „Sa sintaktičkoga gledišta posvojni su pridjevi pridjevski atributi koji se slažu u rodu, broju i padežu s imenicom uz koju stoje, dok su sa semantičkoga gledišta posvojni pridjev subjekt posvojnosti, a imenica uz koju stoji objekt posvojnosti“ (Lice/Radić 2004: 189 prema Mićanović 2001). Pri kategorizaciji posvojnih pridjeva gramatike se ne slažu.

Kada je riječ o posvojnem genitivu, Hudeček (2006) razlikuje dvije vrste: jedan je besprijedložni (slobodni) genitiv, dok je drugi genitiv kojim upravlja prijedlog *od*, a također navodi upotrebu genitiva osobnih zamjenica u 3. licu kao zamjenu za posvojne zamjenice. Daljnjim istraživanjem te pojave, zaključila je da se u pojedinim starijih hrvatskih književnih idiomata posvojnost mnogo češće izricala genitivom, kako besprijedložnim, tako i genitivom s prijedlogom *od*, što nije slučaj u suvremenom hrvatskom jeziku gdje prevladavaju posvojni pridjevi. Zanimljivost do koje je došla prilikom istraživanja jest činjenica da se u arhaičnim oblicima izricanja posvojnosti dativ smatrao stilski obilježenom formom, dok je genitiv bio puno češći te nije bio stilski obilježen. (Mihaljević, 2008: 349)

Govoreći o posvojnim zamjenicama, autorica je u upotrebi zamjenice *svoj*, korištene kao zamjena za posvojne zamjenice u 3. licu, utvrdila nepobitan latinski i talijanski utjecaj, što je pridonijelo shvaćanju i značenju zamjenice *svoj* na način da je kao funkciju dobila izricanje višeg stupnja pripadanja kao i emocionalnog odnosa posjednika prema posjedovanom. U slučaju pripadanja subjektu rečenice, navodi da je upotreba posvojnih zamjenica vrlo rijetka pojava, dok je upotreba zamjenice *svoj* znatno češća. Važnost njezina rada jest u tome da je pokazala sličnost izricanja posvojnosti u hrvatskom i romanskim jezicima, dovevši ih u vezu putem posvojne zamjenice tvrdi Mihaljević (2008: 350). Osim toga u njoj je Hudeček primijenila spoznaje o posvojnosti u

slavenskim jezicima kako bi ih usporedila sa sredstvima za izricanje posvojnosti u prošlosti.

Posvojni se odnos u slučaju **predikatne** ostvaruje leksičkim jedinicama koje su u rečenici primarni predikati. Posjednik i posjedovano povezani su punoznačnim glagolom, od kojih su najčešći *imati*, *posjedovati*, *uzeti*, *prisvojiti* i dr. Takva je vrsta posvojnosti neposredna i izravna jer je posvojno značenje ugrađeno u leksičko značenje glagola. Kuna (2012: 47) kaže da postoje jezici koji još nemaju glagole kojima bi jasno izrazili posvojnost, ali da u tim jezicima postoje ekvivalenti u vidu glagola fizičkog djelovanja koji opisuju rukovanje i manipulaciju. U kontekstu toga Viberg (2010) objašnjava da je to općeljudska pojava koja je tipična za razvoj pojedinca, a ograničena njegovim umom te anatomijom ruke jer je uhvatiti i držati neku stvar jedan od oblika društvene interakcije i uklapanja u društveni život djeteta, kao i njegov razvoj te da je i bitna za evoluciju ljudske kulture.

Uz predikatnu posvojnost u hrvatskom jeziku najčešće vežemo dva glagola: *imati* i *biti*, a Kuna (2012: 46) ih naziva dokazima univerzalne naravi i postojanosti. Razlog njihove važnosti, ne samo za jezikoslovlje, već i za disciplinu kao što je filozofija, upravo jest taj što služe da se njima izraze bitne iskustvene činjenice poput smještenosti u prostor, postojanje i posjedovanje. Važnost tih dvaju glagola toliko je značajna da su esencijalni pojmovi i za filozofiju i za jezikoslovlje. Utjecaj glagola *imati* i *biti* bio je dovoljan da se na temelju njih izrade jezični atlas govornih područja i to prema kriteriju zauzimanja središnjeg mjesta u predikatnoj posvojnosti pa je time došlo do podjele suvremenih europskih jezika u *habeo* – jezike (lat. *habeo* – 'imati') i *esse* – jezike (lat. *esse* – 'biti'). Prema toj podjeli u prvu se skupinu svrstavaju jezici kao što su engleski, njemački i francuski, a u drugu estonski, finski, mađarski i drugi.

3. Vanjska posvojnost

U slučaju vanjske posvojnost veza između elemenata posvojnosti, posjednika i posjedovanog, na sintaktičkom planu ostvarena glagolom, a semantički su u odnosu zavisnosti (Kuna 2012 : 12). Konstrukcije u kojima vlada takav odnos nazivaju se vanjske posvojne konstrukcije za koje Payne & Barshi (1999: 3) tvrde: „*External possession : constructions in which a semantic possessor-possessum relation is expressed by coding the possessor as a core grammatical relation of the verb and in a constituent separate from that which contains the possessum.*“¹⁵

Potvrdu takvoga načina izricanja posvojne veze možemo pronaći u različitim funkcionalnim stilovima i žanrovima. Navodimo jedan primjer iz Šenoina romana, a drugi iz popularne tamburaške pjesme. Zbog usporedbe vanjskih i unutrašnjih posvojnih konstrukcija te razlika u njihovu značenju navodimo i modifikaciju izvornih primjera u kojima su posjednici ostvareni kao atributi unutar imenske skupine:

- (1) a. Vijor *joj* raznosio kosu i haljine. (Šenoa, 11)
b. Vijor je raznosio *njezinu* kosu i haljine.
- (2) a. Te su *mu* zime brata ubili / spalili selo, konje odveli...
b. Te su zime *njegovog* brata ubili / spalili selo, konje odveli...

U unutrašnjim posvojnim konstrukcijama posjednik je atribut u odnosu na posjedovano unutar jedinstvene imenske skupine i nalazi se u kontaktnom položaju, što je svojstveno za tu vrstu konstrukcija. U vanjskim posvojnim konstrukcijama imenska je skupina rastavljena (razbijena) pri čemu je posjedovano glavni strukturni element (izravni objekt), a posjednik je također argument predikata, ali u funkciji neizravnog objekta. Dakle, promjena se dogodila na sintaktičkom i semantičkom planu jer je u vanjskim posvojnim konstrukcijama posjednik postao temeljni element rečenične strukture. No, on je i u komunikativnom i značenjskom planu postao „bitniji“ jer se posjednika uvlači u zbivanje neposrednije, on je pogođen zbivanjem u rečenici: raznošenjem kose u (1b) ili ubojstvom brata u (2b). Prethodni primjeri jasno pokazuju zašto se pojavljuju ta vrsta konstrukcija, o

¹⁵ Vanjska posvojnost : konstrukcije u kojima je semantička veza posjednika i posjedovanog izražena postavljanjem posjednika kao ključnog gramatičkog odnosa glagola i kao sastavnice odijeljene od onoga što sadrži posjedovano. (preveo Saša Balić)

čemu Kuna (2012: 132) kaže: „Na sve vanjske posvojne konstrukcije proteže se pojam **pogođenosti** (*affectedness*) kao jedno od njihovih prototipnih svojstva. Naime, posjednik se pojavljuje kao vanjski onda kada je mentalno pogođen opisanom situacijom.“ Što je posjedovano bliže posjedniku, to stupanj pogođenosti viši, a to se odnosi ponajprije na konstrukcije u kojima je posjedovano dio tijela.

3.1. Izricanje vanjske posvojnosti u hrvatskom jeziku

O vanjskim se posvojnim konstrukcijama govori kada se pojave dvije imenske skupine između koje su sintaktički neovisne jedna o drugoj, ali su obje ovisne o predikatu. Tako u sljedećem primjeru vanjski posjednik može biti ostvaren kao imenska riječ u akuzativu, a posjedovano je izražen prijedložnim izrazom. Pri tome valja primijetiti da su takve konstrukcije uobičajene kada je u njima na mjestu predikata glagol tjelesnog dodira:

- (3) Već bješe bjesnik uhvatio *za ruku djevojku*, ne mareći za ljute udarce, al' kao grom razvali sjekira vrata, snažna ruka uhvati *apotekara za šiju*... (Šenoa, 146)

U oba istaknuta primjera dio (tijela) posjednika služi specifikaciji mjesta koje trpi djelovanje druge osobe, stoga i ne čudi što se taj dio tijela ostvaruje kao priložna oznaka. U studiji o vanjskoj posvojnosti Kuna (2012: 143–192) tvrdi da se ta kategoriju u svjetskoj literaturi ponajprije povezuje s dativom, no u hrvatskom je jeziku na raspolaganju znatno veći repertoar sredstava. S obzirom na morfosintaktički ostvaraj posjednika valja razlikovati konstrukcije u kojima je posjednik ostvaren kao imenska riječ u nominativu, dativu, akuzativu ili unutar prijedložne skupine. Navodimo tako primjere koji još nisu spomenuti, a to su oni s posjednikom u nominativu i unutar prijedložne skupine. Zbog razlike u strukturi navodimo i ekvivalentne unutrašnje posvojne konstrukcije

- (4) a. *Ovim genijalnim potezom Modrić podsjetio na Bobana i Prosinečkog.*¹⁶

¹⁶<https://www.tportal.hr/sport/clanak/ovim-genijalnim-potezom-modric-je-podsjetio-na-bobana-i-prosineckog-20170511>

b. *Modrićev genijalni potez* podsjetio na Bobana i Prosinečkog.

(5) a. Gianin sin (14) doselio *k njoj u stan* nakon 3 godine.¹⁷

b. Gianin sin (14) doselio u *njezin stan* nakon 3 godine.

U oba izvorna primjera (4b) posjednik zauzima istaknutije mjesto u komunikativnom rangu, u (4a) posjednik je istaknuti rečenični član – subjekt, a u (4b) riječ je o adverbijalu koji također ima viši obavijesni rang negoli posjedni u unutrašnjim posvojnim konstrukcijama u (4b) i (5b).

3. 2. Vanjski posjednik u dativu

Payne i Barshi (1993: 3) navode da se posjednik može izraziti subjektom, izravnim objektom, neizravnim objektom, dativom, ergativom te apsolutivom. Potrebno je napomenuti da oblik ergativa nije karakterističan za hrvatski jezik,¹⁸ već za jezike kao što su baskijski, hindski i čečenski, a odnosi se na uporabu posebnog ergativnog padeža kojemu je uloga da označava subjekt prijelaznog glagola. Apsolutiv također nije obilježjem hrvatskog jezika, već označuje padež neprijelaznog subjekta i izravnog objekta u ergativnim jezicima.¹⁹ Izricanje vanjskih posvojnih konstrukcija u hrvatskome, ali i u drugim europskim jezicima proučavao je i Nomachi (2016: 453). On tvrdi da je posvojni dativ ključni element vanjskih posvojnih konstrukcija te je široko potvrđen kao prostorna posebnost europskog govornog područja. U svojem istraživanju on zaključuje da je hrvatski jezik smješten između zapadnoslavenskog i slovenskog područja, koje ima ograničeniju upotrebu posvojnog dativa, te balkanizirano slavenskog područja koje posvojni dativ koristi znatno obilnije.

U svojim istraživanjima Kuna (2012) i Kuna/Mikić (2010) kritiziraju stajališta u hrvatskim gramatičkim opisima u kojima se posvojni dativ opisuje kao adnominalna (atributna) kategorija kojoj je zadaća modificirati imenicu kao što ju imaju posvojni pridjevi, zamjenice ili posvojni genitivi. Kao dokaz tomu navode sljedeće arugmente: posvojni dativ nije nužno u kontaktnom položaju s imenicom kao svi drugi atributi,

¹⁷ <https://www.24sata.hr/show/giannin-sin-14-doselio-k-njoj-u-stan-nakon-3-godine-132653>

¹⁸ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18242>

¹⁹ <http://hrvatski.enacademic.com/46539/apsolutiv>

njegova uloga promovira ga na mjesto sastavnog rečeničnog člana, a ne fakultativnog elementa rečeničnog ustrojstva koja pripada atributu. Sličnoga je stajališta i Nomachi (2016) u svojim tipološkim istraživanjima. Naime Nomachi (2016: 454) ističe da vanjske posvojne konstrukcije s dativom imaju blisko denotativno značenja s unutrašnjim posvojnim konstrukcijama, no sintaktički odnos u konstrukciji s dativom može biti potencijalno dvosmislen, posebice ako je riječ o uporabi zamjeničkih enklitičkih oblika u konstrukciji. Nomachi (2016: 455) nadalje navodi da u ponekim slučajevima dativ ovisi isključivo o imenici, odnosno da je u atributnoj službi što potkrjepljuje primjerom iz Katičićeve (2002: 466) Sintakse:

- (12) *Ljutica Bodan i sestra mu*
'Ljutica Bodan and sister to him'
Ljutica Bogdan and his sister.

Takva se struktura smatra sintaktički arhaičnom koja je vrlo vjerojatno korištena kao nezavisna sintagma. Kao prilog toj tvrdnji navodi i primjer iste imenske skupine *sestra mu* koja se ne može uklopiti u rečenicu:

- (11) **Bojim se sestre mu*
I fear sister to him
I am afraid of his (lit: to him) sister

Analiza fenomena posvojnog dativa u hrvatskom jeziku značajna je jer može poslužiti da se hrvatski jezik izdvoji od mnoštva ostalih jezika time što spomenuti fenomen može poslužiti kao jedinstvena pojava specifična za hrvatski jezik.

3.3. Izricanje vanjske posvojnosti u drugim jezicima

O fenomenu neodvojivih vanjskih posvojnih konstrukcija u njemačkom jeziku pisali su Lee-Schoenfeld i Diewald (2014: 286). Kao standardni primjer jedne takve konstrukcije daju potvrdu iz njemačkog jezika i njezin doslovni i semantički istovjetan prijevod na engleskom jeziku:

- (6) *Bello hat mir die hand geleckt.*
Bello has me.DAT the hand licked.
'Bello licked my hand.'

Bello **mi** je polizao ruku. (prev. S.B.)

U prethodnom primjeru riječ je o vanjskoj posvojnosti jer je posjednik navedenog dijela tijela (ruke), izražen izvan imenske skupine koja sadržava posjedovano te ima funkciju objektne zamjenice (*mir, me, mi*) u dativu. Važno je primijetiti da doslovan prijevod dativa na engleski jezik nije primjenjiv (gramatičan) zato što su u tim slučajevima u engleskom jeziku uobičajene unutrašnje posvojne konstrukcije, odnosno upotreba posvojne zamjenice *my* (moj) prije negoli objektne zamjenice.

U njemačkom se jeziku, osim standardnih vanjskih posvojnih konstrukcija u kojima se posjednik označava dativom, koriste još neke posvojne konstrukcije između kojih postoji značajna razlika. Najčešće je u uporabi već opisana konstrukcija u kojoj je posjednik označen dativom, zatim konstrukcija u kojoj je posjednik označen akuzativom, konstrukcije unutarnje posvojnosti u kojima genitiv označava posjednika, te posljednja, dvostruko označena posvojnost koja sadržava i unutarnjeg i vanjskog posjednika, a tu je vanjski posjednik ponovno označen ili dativom ili akuzativom.

Lee-Schoenfeld i Diewald (2014: 286) navode primjere na oba jezika kako bi pokazali sličnosti i razlike između dvaju genetski srodnih jezika. Konstrukcija u kojoj je posjednik označen dativom već je navedena pa će sljedeći primjeri biti drukčije strukturirani:

Primjer za konstrukciju u kojoj je posjednik označen **akuzativom** :

(7) *Bello hat mich in die Hand gebissen.*

Bello has me.ACC in the hand bitten.

'Bello bit me in the hand.'

Bello **me** je ugrizao za ruku.

U tom primjeru ponovno je očito kako se u engleskom jeziku konstrukcija vanjske posvojnosti ne može izraziti na način koji je standardan u njemačkom jeziku, već je konstrukcija u engleskom jeziku posve drukčija.

Primjer za konstrukciju unutarnje posvojnosti u kojima **genitiv** označuje posjednika

(8) *Bello hat in meine Hand gebissen.*

Bello has in my hand bitten.

'Bello bit in my hand.'

Bello je zagrizao u **moju** ruku.

Kao i u prethodnom slučaju, i tu je jasno da doslovan prijevod nije moguć.

Primjer za dvostruko označenu posvojnost koja sadržava i unutrašnjeg i vanjskog posjednika. Jedna rečenica (9a) sadržava vanjskog posjednika označenog **dativom**, a druga **akuzativom**.

(9) a) *Bello hat **mir** in **meine** Hand gebissen.*

*Bello has **me** in my **hand** bitten.*

'Bello bit me in the hand'

Bello **mi** je ugrizao **moju** ruku. (??)

Na navedenom primjeru ponovno vidimo da konstrukcija u kojoj je vanjski posjednik izražen dativom nije svojstvena engleskom jeziku, nego se mora prilagoditi pravilima engleske gramatike kako bi bila smisljena. Osobitost u tom primjeru jest i ta da, za razliku od prošlih primjera, ta rečenica na hrvatskom također nije uobičajena te ona neće biti korištena u svakodnevnom govoru jer je stilski obilježena. No, moguće ju je upotrijebiti ako se želi reći da je skandalozno što nas je pas ugrizao.

b. *Bello hat **mich** in die Hand gebissen*

*Bello has **me** in the hand bitten.*

'Bello bit me in the hand.'

Bello je **mene** ugrizao za ruku.

Kao i u prošlom primjeru, gdje je vanjski posjednik izrečen dativom, ni konstrukcija u kojoj se vanjski posjednik izriče akuzativom, također nije moguća u engleskom jeziku, dok je u njemačkom i hrvatskom jeziku ostvariva.

Fenomen vanjske posvojnosti potvrđen je i u mnogim drugim jezicima. Uz spomenute navedimo i primjere u francuskom te japanskom jeziku koje spominje Deal (2013 : 2)

(10) a. *Je lui ai pris la main.*

I 3SG.DAT have taken the hand

I took his hand.

Ja sam uzeo ruku.

Ja sam uzeo njegovu ruku.

b. *Mary-ga kami-ga naga-i.*

Mary-NOM hair-NOM long-be

Mary's hair is long. (Deal, 2013 prema Ura 1996, 100)

Mary je kosa dugačka.

Mary ima dugačku kosu.

Pojmovi koji su ovdje navedeni kao posjednici jesu označeni dativom (10a) i nominativom (10b). U tim je primjerima radi o vanjskoj posvojnosti. Njihova se posebnost otkriva ako usporedimo te konstrukcije s onima u kojima su riječi označene kao posjednici sintaktički ovisni o imenicama kojima se imenuje posjedovano, dakako, riječ o unutrašnjim posvojnim konstrukcijama. (Deal, 2013 : 2)

(11) a. *J'ai pris sa main.*

I-have taken his hand.

I took his hand.

Uzeo sam ga za ruku.

Uzeo sam njegovu ruku.

b. *Mary-no kami-ga naga-i.*

Mary-GEN hair-NOM long-be

Mary's hair is long. (Deal, 2013. prema Ura 1996: 100)

Mary(na) kosa dugačka.

Mary ima dugačku kosu.

Promatrajući te dvije skupine primjera, očita je razlika između sintaktičkih i semantičkih odnosa elemenata. Kako bi bio shvaćen kao posjednik, referent pojma mora semantičkim putem biti povezan s drugim referentom. Posjednik je zbog toga semantički ovisan o posjedovanom. U drugom je primjeru riječ o sličnom, posjednik je ponovno semantički ovisan o posjedovanom iz čega se može zaključiti da su sintaksa i semantika posvojnih odnosa usklađene. Zanimljivost slučajeva vanjske posvojnosti iz prvog primjera (11a) jest u tome da se zavisnost njihovih odnosa ne podudara. Sa semantičkog gledišta, posjednik se ponaša kao objekt posjedovane imenice, no sa sintaktičkog gledišta on je argument glagola (Deal, 2013 : 2).

4. Zaključak

Posvojnost nije samo lingvistička kategorija već je ona predmetom filozofije, politologije, prava i drugih humanističkih i društvenih disciplina. S razvojem društvenih odnosa i instituta vlasništva mijenjala su se i sredstva za njezino izricanje. Tri su vrste izricanja posvojnosti: atributna, predikatna i vanjska posvojnost.

Vanjska posvojnost te vanjske posvojne konstrukcije u razgovornom su jeziku veoma čestotne i lako shvatljive govornicima na velikom dijelu europskog jezičnog atlasa od germanskih, romanskih, slavenskih jezika do jezika balkanskog jezičnog saveza. No, kada je u pitanju njihov opis u gramatičkoj literaturi mnoga pitanja ostaju otvorena i nerazjašnjena. Ključni zadatak jest opisati koji su razlozi čitavog bogatstva u izboru jezičnih sredstava za izricanje vanjskih posvojnih konstrukcija. Na primjeru hrvatskoga jezika pokazano je da na položaju vanjskoga posjednika, ovisno o semantici predikata i posjedovanog, mogu stajati imenske skupine u nominativu, prijedložne skupine te izrazi u dativu i akuzativu. Promatrajući sve spomenute jezike, može se primijetiti kako je posvojni dativ jedno od najproširenijih i najopisivanijih sredstava. Također, pokazali smo da osim u nekoliko arhaičnih primjera iz usmene narodne književnosti s enklitičkim zamjeničkim oblicima (brat *mu*), u hrvatskom jeziku posvojni dativ nije adnominalna (priimenačka) kategorija i fakultativni rečenični član (atribut), već je on istaknuti element rečeničnog ustrojstva koji ima slobodniji redosljed u rečenici te nije fiksno vezan za imenicu. Izricanjem vanjskoga posjednika, a ne unutrašnje posvojne konstrukcije, jače se ističe da je neki entitet (najčešće čovjek) mentalno pogođen opisanom situacijom stoga se može zaključiti da je pogođenost (*affectedness*) jedno od prototipnih svojstava svih vanjskih posvojnih konstrukcija. Da vanjske posvojne konstrukcije nose dodatna značenja i da su drukčije od unutrašnjih jest i istodobna pojava vanjskih i unutrašnjih konstrukcija u jednoj rečenici jest i primjer iz njemačkoga jezika: *Bello hat mir in meine Hand gebissen.*

5. Literatura

1. Clancy, Steven J, 2010. *The Chain of Being and Having in Slavic*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
2. Deal, Rose Amy, 2013. „External Possession and Possessor Raising“, *Linguistic Inquiry* 44(3): 391–432.
3. Heine, Bernd 1997. *Possession: cognitive sources, forces and grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Pres.
4. Hudeček, Lana, 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
5. Kuna, Branko; Mikić, Ana 2010. „Posvojni dativ“ u: *Sintaksa padeža* (ur. D. Brozović-Rončević i M. Birtić), Zagreb – Osijek: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Filozofski fakultet, str. 147–162.
5. Kuna, Branko, 2012. *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*, Osijek: Filozofski fakultet.
6. Lee-Schoenfeld, Vera; Diewald, Gabrielle, 2014. „The Pragmatics and Syntax of German Inalienable Possession Constructions“, *Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (BLS 40), 289-313
7. Lice, Karolina; Radić, Ivona 2010. Izražavanje posvojnosti u djece (ujr i pjt) od 3 do 6 godina, *Lahor*, 10: 187–216.
9. Mazzitelli, Lidia Federica, 2015. *The Expression of Predicative Possession : A Comparative Study of Belarusian and Lithuanian*, Berlin/Munich/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co.
10. Nomachi, Motoki (2016). Dative of external possession in Croatian: From an areal-typological perspective. *Jezikoslovlje*, 17(1– 2): 453–474 .
11. Payne, Doris L.; Barshi, Immanuel 1999. “External possession: What, Where, How and Why“, in: *External possession* (eds. D. L. Payne & I. Barshi), Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins:
12. Seiler, Hansjakob, 1983. *Possession as an Operational Dimension of Language*, Language Universals Series, (ed. H. Seiler), Tübingen: Gunter Narr Verlag.

13. Stassen, Leon, 2009. *Predicative Possession*, Oxford: Oxford University Press.
14. Šarić, Ljiljana 1993. „Imati i posjedovati: istoznačnice?“, *Jezik*, XL(3): 79–83.
14. Šonje, Jure (ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Izvori

Šenoa, August 1976. *Čuvaj se senjske ruke*, Zagreb: Mladost.

Internetski izvori:

<http://tekstovi.net/2,390,6726.html>

<http://tekstovi.net/2,390,6726.html>

<http://sportalo.hr/dracice-srusile-ratar-prvom-kolu-kupa-pred-300-gledatelja/>

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18242>

<http://hrvatski.enacademic.com/46539/apsolutiv>

<https://www.tportal.hr/sport/clanak/ovim-genijalnim-potezom-modric-je-podsjetio-na-bobana-i-prosineckog-20170511>

<https://www.24sata.hr/show/giannin-sin-14-doselio-k-njoj-u-stan-nakon-3-godine-132653>

istrazivacibiblijeuhrvatskoj.com/blog/wp.../27521992-Biblija-Saric-Za-Pretrazivanje.pdf